

Samfélagslegt hlutverk háskóla

Trausti Þorsteinsson lektor í menntunarfræði við HA, Sigurður Kristinsson prófessor í heimspeki við HA og Hjördís Sigursteinsdóttir sérfræðingur hjá RHA

Útdráttur

Greinin fjallar um rannsókn á því á hvern hátt starfsmenn íslenskra háskóla skilja hlutverk háskóla og samfélagslegar starfsskyldur sínar og það mátað að fjórum ólíkum hefðum í starfsemi háskóla, Newman, Humboldt, Tómas frá Akvínó og Napoleons hefðinni. Spurningalisti var lagður fyrir alla akademíska starfsmenn og sérfræðinga við háskóla á Íslandi. Niðurstöður benda sterklega til þess að grunngildi Humboldt háskólans séu föst í sessi innan íslensks háskólasamfélags. Íslenskt háskólafolk metur mikils það hlutverk háskóla að vera gagnrýnið afl í samfélaginu og tekur undir hugmyndina um háskóla sem sjálfstætt griðland fræðanna þar sem akademískt frelsi er grundvallaratriði. Mikill meirihluti telur mikilvægt að settar verði reglur um kostun á háskólastöðum. Bendir það til að háskólafolk hafi áhyggjur af þeirri þróun að fjársterk hagsmunaöfl geri sig ómissandi við fjármögnun háskólastarfs með þeim afleiðingum að rannsakerndur, sérfræðingar, kennarar og nemendur hafi ekki fullt frelsi til að leita sannleikans í hverju máli. Gagnrýni kemur fram á starfsumhverfi íslensks háskólafolks. Þar berast böndin að því kerfi sem notað er til að leggja mat á árangur háskólakennara og sérfræðinga og grundvallar ákvarðanir um laun þeirra og framgang í starfi. Matskerfið er beintengt við hag og kjör starfsmanna og því mjög stýrandi. Notkun þess kann að hafa misfarist að því leyti að þeir hvatar sem tækið býr til virðast á skjön við þær faglegu hugsjónir sem háskólafolk aðhyllist að því er varðar þátttöku þess í samfélagslegri umræðu.

Efnisorð: Hlutverk háskóla, akademískt frelsi, sjálfstæði háskóla, samfélagslegar starfsskyldur, vinnumatskerfi.

The Public Role of Universities

Abstract

This article presents research on how Icelandic university staff understand the role of the university and the service they owe to society as part of their job. The results are measured against four university traditions or ideologies, named after Cardinal Newman, Wilhelm Humboldt, St. Thomas Aquinas and Napoleon Bonaparte. A questionnaire was sent to all academic staff and

specialists at Icelandic universities. The results strongly indicate that the basic values of the Humboldt university are strongly entrenched in the community of Icelandic academics. They emphasize that a university ought to be a force of criticism in society, and they share the vision that a university is an independent, academic zone of immunity, where academic freedom is of fundamental value. A large majority believes it is important to establish rules for governing the funding of university positions. This indicates concerns that university funding is becoming increasingly dependent on wealthy special interests with the consequence that researchers, specialists, teachers and students have less than full freedom to seek the truth in every matter. The working environment of Icelandic academics is also criticized, including the systematic evaluation of the effectiveness of university teachers and specialists, which determines their wages and promotion opportunities. Being directly linked with the academic workers' material interests, this evaluation system has a controlling influence. Its use appears problematic because it turns out that the incentives it creates seem to be at odds with the professional ideals that university staff adhere to concerning their participation in communal discourse.

Keywords: Role of universities, academic freedom, autonomy of universities, communal working obligations, performance evaluation.

Inngangur

Íslenskt samfélag hefur á undanförunum árum gengið í gegnum mikla efnahagslega dýfu sem varð til með hruni hins íslenska bankakerfis. Þetta alvarlega efnahags- og samfélagslega áfall hefur orðið til þess að kallað er eftir ítarlegri endurskoðun og mati á ýmsum þeim gildum sem samfélag okkar hefur verið reist á. Í samræmi við 3. mgr. 2. gr. laga nr. 142/2008 um rannsókn á aðdraganda og orsökum falls íslensku bankanna 2008 og tengdra atburða skipaði forsætisnefnd Alþingis rannsóknarnefnd til að leggja mat á hvort skýringar á falli íslensku bankanna og tengdum efnahagsáfallum mætti að einhverju leyti finna í starfsháttum og siðferði (Páll Hreinsson, Tryggvi Gunnarsson og Sigríður Benediktsdóttir 2010). Í skýrslu rannsóknarnefndar Alþingis er m.a. vikið að háskólasamfélaginu og ýmis gagnrýni kemur fram á framgöngu akademískra starfsmanna háskólanna (Vilhjálmur Árnason, Salvör Nordal og Kristín Ástgeirsdóttir 2010).

Háskólar eru helstu menntastofnanir hvers samfélags. Hlutverk íslenskra háskóla er lögum samkvæmt að stuðla að sköpun og miðlun þekkingar og færni nemenda og samfélagsins alls. Þeir eiga að styrkja innviði íslensks samfélags og stöðu þess í alþjóðlegu tilliti. Þeir eru miðstöð þekkingar og hluti af alþjóðlegu mennta- og vísinda-samfélagi (Lög um háskóla nr. 63/2006). Háskólar hafa sjálfðæmi um starfsemi sína og veita menntun, sem tekur mið af þörfum samfélagsins hverju sinni. Hún getur hvort sem er verið fræðilegs eðlis eða starfsmiðuð nema að hvort tveggja sé.

Þessari rannsókn er ætlað að svara þeirri meginspurningu á hvern hátt kennarar og sérfræðingar íslenskra háskóla skilja hlutverk háskóla og samfélagslegar starfsskyldur sínar. Einkum er horft til siðfræðilegra þátta, sjálfbærni og starfsaðstæðna.

Bakgrunnur rannsókna og fræðilegt samhengi

1.1 Meginhlutverk háskóla

Háskólar eru sérstök tegund stofnunar og hafa sérstaka stöðu í hverju samfélagi. Þeir eru sjálfstæðar menntastofnanir, sem sinna kennslu, rannsóknum, varðveislu þekkingar, þekkingarleit og sköpun á sviðum vísinda, fræða, tæknipróunar eða lista (Lög um háskóla nr. 63/2006). Skipulag þeirra getur verið mismunandi m.a. vegna ólíkra landfræðilegra og sögulegra aðstæðna.

Páll Skúlason (2007) segir að líta megi á háskóla sem fyrirtæki, stofnun eða samfélag. Sé háskóli skoðaður sem fyrirtæki má líta svo á að meginafurðir hans séu annars vegar prófgráður stúdenta og hins vegar verk sem verða til við miðlun, leit og varðveislu þekkingar. Frammistaða háskólans er lögð á tæknilegan mælikvarða, þ.e. skilvirkni, hagkvæmni, samkeppnishæfni. Ef háskóli er skoðaður sem stofnun, þá vinnur hann í þágu allrar þjóðarinnar og er ætlað að leysa af hendi þau verk sem skyldur hans segja til um. Þessar skyldur eru fyrst og fremst kennsla og rannsóknir í þágu samfélagsins í heild. Starfsemi háskólans er þá lögð á mælikvarða sem miðast einvörðungu við almannaheill. Ef háskóli er skoðaður sem samfélag, þá er um að ræða formleg samtök kennara og nemenda sem þurfa að eiga í persónulegum og félagslegum samskiptum sín á milli til að ná markmiðum sínum.

Af þessu þrennu telur Páll Skúlason (2007) að í auknum mæli hafi verið litið á háskólana sem fyrirtæki á kostnað samfélagslegs eðlis þeirra. Hann segir hugtakið fjölháskóli (e. *multiuniversities*) lýsa þeirri stöðu háskólanna að þeir þurfi að þjóna mörgum hagsmunum samtímis og að sem stofnanir þurfa þær sífellt að velja og hafna hvað varðar verkefni og skipulag starfssemi. „Þar með virðist nánast hvaða starfsemi sem er geta farið fram á vegum háskóla allt eftir því hvað starfsmennirnir ákveða hverju sinni“ (Páll Skúlason, 2007, bls. 385). Þannig geta háskólar og starfsmenn þeirra komist í þá erfiðu stöðu að reyna að þjóna mörgum herrum samtímis.

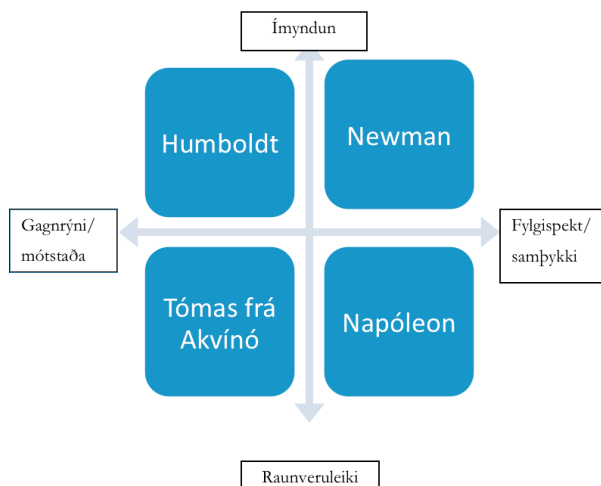
Þótt ekkert einhlítt svar sé því hægt að gefa við spurningunni „hvert er hlutverk háskóla?“ má vísa í háskólahefðir sem svara henni hver með sínum hætti. Samkvæmt ensku hefðinni, sem kennd hefur verið við Newman kardinála, er eitt af meginhlutverkum háskóla að veita almenna menntun án tillits til starfa eða starfstengdra viðfangsefna (Jón Torfi Jónasson 2008). Guðmundur Heiðar Frímansson (2009) lítur á hlutverk háskóla í víðara samhengi og segir þá gegna margvíslegum hlutverkum fyrir eigin samfélög og fyrir alþjóðlegt samfélag fræðimanna. Nefnir hann í því sambandi að háskólar mennti fagstéttir og sérfræðinga af ýmsu tagi, lækna, lögfræðinga, kennara, hjúkrunarfræðinga, sem dæmi. Þetta nauðsynlega hlutverk í tæknivæddu nútímasamfélagi er áhersluatriði í franskrí háskólahefð sem kenna má við Napóleon (Jón Torfi Jónasson 2008). Þær deilur sem hafa hins vegar lengst staðið um háskóla snúast um það hvernig hlutverk þeirra við öflun þekkingar samrýmist fræðsluhlutverkinu (Jón Torfi Jónasson 2008). Í því efni er hugmyndafræði Humboldt-háskólans í Berlín sú sem norrænir og íslenskir háskólar eru reistir á. Samkvæmt henni eru háskólar vettvangur sameiginlegrar leitar kennara og nemenda að sannleikanum og þar tvinnast því saman kennsla og rannsóknir. Þótt færa megi rök fyrir að þetta fyrirkomulag sé bæði óþjált og kostnaðarsamt þá heldur hugmyndafræðin sínu fulla gildi. Í hugmyndum

Humboldts er einkum þrennt sem hefur haft lykiláhrif á nútíma háskólastofnanir: 1. Háskólinn sem samfélag kennara og nemenda á að meta fræði og vísindi ofar öðru og gæta þess að ytri áhrif spilli ekki fræðistörfum; 2. Háskólinn á að veita menntun sem gerir nemendur hæfari til að skilja lífið í heild sinni, þroskar þá og leiðir til betra mannlífs; 3. Háskólinn þarfnast akademísks frelsis og þess vegna er nauðsynlegt að akademískir starfsmenn komi að stjórnun hans á öllum stigum (Jón Torfi Jónasson 2008).

Svipuð stef er að finna í Magna Charta yfirlýsingunni (1988), sem undirrituð var af rektorum evrópskra háskóla í Bologna. Þar segir að háskólar skapi, fjalli um, meti og flytji áfram menningu með rannsóknum og kennslu, sem verði að vera siðferðilega og þekkingarlega óháð öllu pólitísku og efnahagslegu valdi. Grundvallarskilyrði háskóla er að þar tvinnist saman kennsla og rannsóknir, eigi fræðsla þeirra ekki að dragast aftur úr breyttum þörfum þegnanna, kröfum samfélagsins eða framförum í vísindalegri þekkingu. Í yfirlýsingunni er áhersla lögð á frelsi í rannsóknum og þjálfun og segir þar að bæði stjórnvöld og háskólar verði af fremsta megni að tryggja virðingu fyrir þeirri grundvallarkröfu. Yfirlýsingin samanstendur af fjórum grundvallarskilyrðum sem muni, nú og um ókomna framtíð styðja starf háskóla: 1) Viðleitni til að varðveita siðferðilegt og andlegt sjálfstæði gagnvart stjórn málaegum og fjárhagslegum öflum, 2) áherslu á nán og virk samskipti milli kennslu og rannsókna, 3) áherslu á frelsi í rannsóknum og þjálfun og 4) varðstöðu um húmaníska hefð Evrópu í sókn eftir algildri þekkingu.

Þau viðhorf til meginhlutverka háskóla sem hér hafa verið nefnd má kortleggja eftir staðsetningu á tveimur ásnum (Jón Torfi Jónasson, 2008). Lóðrétti ásinn metur það hvort áhersla skuli lögð á að þroska ímyndunaraflíð eða lýsa raunveruleikanum, en lárétti ásinn metur það hvort áhersla er lögð á fylgispekt við það sem er viðtekið eða gagnrýni og endursköpun.

Mynd 1. Viðhorf til meginhlutverka háskóla samkvæmt greiningu Jóns Torfa Jónassonar (2008)

Hugmyndir Newmans kardinála, sem einkenndu þróun enskra háskóla, lenda ofarlega á báðum ásum, þ.e. þær einkennast bæði af áherslu á að þroska ímyndunaraflíð og fylgispekt við hið viðtekna. Hér er lögð áhersla á persónulega ábyrgð, menntun og persónuþroska. Þverfaglegt nám undir persónulegri handleiðslu fellur hér undir, en ekki þátttaka nemenda í öflun nýrrar þekkingar eða gagnrýni á viðtekna þekkingu. Hugmyndir Humboldts lenda hins vegar ofarlega á lóðrétta ásnum en neðarlega á þeim lárétta, þ.e. þær einkennast af áherslu á að þroska ímyndunaraflíð en jafnframt gagnrýni á hið viðtekna. Hér er lögð áhersla á sannleiksleit sem markmið í sjálfu sér, vísindi og rannsóknir sem nemendur taka þátt í ásamt kennurum sínum. Hugmyndir í frönskum anda Napóleons lenda síðan ofarlega á lárétta ásnum en neðarlega á þeim lóðrétta, þ.e. áhersla er lögð á fylgispekt við hið viðtekna og tengsl við raunveruleikann. Hér er lögð áhersla á kröfur samfélagsins og þörf fyrir menntaðar fagstéttir, nýsköpun og þróun. Hugmyndir sem lenda neðarlega á báðum ásum einkennast af gagnrýni á hið viðtekna og jafnframt tengslum við raunveruleikann. Sem dæmi um slíka afstöðu nefnir Jón Torfi kenningar heilags Tómasar frá Akvínó, sem lagði áherslu á gagnrýna umsköpun þekkingar en jafnframt raunsanna og athafnatengda þekkingu á siðfræði og fagurfræði. Þessa kortlagningu er gagnlegt að hafa í huga þegar viðhorf háskólafélks til hlutverka háskóla eru könnuð og verður því vísað í hana í samantekt hér á eftir.

1.2 Sjálfstæði háskóla

Skýrt er í hugmyndafræði Humboldt-háskólans og Magna Carta yfirlýsingunni að eigi háskóli að gegna hlutverki sínu þarf að tryggja sjálfstæði háskóla og akademískt frelsi starfsmanna þeirra.

Sjálfstæði háskóla sem um er fjallað í lögum um háskóla felst í því að hann getur sett sér reglur um eigin starfsemi á borð við inntöku stúdenta, prófareglur, námsmatsreglur, gráður og þau skilyrði sem þarf að uppfylla til að hljóta þær, hvaða námsleiðir er boðið upp á og hvaða skilyrði kennarar sem ráðnir eru til starfa þurfa að uppfylla (Guðmundur Heiðar Frímansson, 2012). Víðari skilning er að finna í Magna Carta yfirlýsingunni (1988) sem kveður á um siðferðilegt og andlegt sjálfstæði gagnvart stjórn- og fjármálaöflum.

Sjálfstæði háskóla er gríðarlega mikilvægt af ýmsum ástæðum sem tengjast hlutverki þeirra. Jón Torfi Jónsson (2008) minnir á að þar sem þekking er ákaflega öflugt verkfæri eru líkur til að ýmsir þeir sem hagsmuna eiga að gæta reyni að hefta eða stjórna öflun og útbreiðslu hennar. Slíkar tilraunir beinast m.a. að þeirri þekkingu sem ógnað getur ráðandi öflum eða að upplýsingum sem nýta má tilteknum málstað til varnar eða framdráttar. Vilhjálmur Árnason (2009) segir hugsjón háskólastarfs þá að fræðimönnum beri einungis að lúta kennivaldi fræðilegra röksemda og halla aldrei réttu máli vegna annarra hagsmuna sem þeir kunna að hafa eða vegna þrýstings utanaðkomandi aflu. Guðmundur Heiðar Frímansson (2009) telur mikilvægast af öllu að varðveita háskólana sem gagnrýnið afl í samfélaginu. Þeir eiga að hans mati að ala nemendur upp í gagnrýnum hugsunarhætti, leitast við að láta þá temja sér að fallast ekki á skoðanir fyrr en ljóst sé hver rökin eru fyrir þeim. Háskólar eru jafnframt gagnrýnið afl þegar háskólakennarar leitast við að hafa áhrif á þróun eigin samfélags með því að vekja athygli á öðrum viðhorfum og skoðunum en þeim sem hæst ber hverju sinni.

Þrátt fyrir áherslu Magna Charta (1988) á sjálfstæði háskóla og þann almenna skilning að sjálfstæði og sjálfræði séu nauðsynlegir eiginleikar háskólastofnana geta þær tæplega orðið fyllilega sjálfstæðar í raun. Til þess að svo megi verða þarfnast þær sanngiarnrar verndar gagnvart ágengni ríkisins og jafnframt annarri ágengni og ógnunum á starfsviðinu. Nútíma háskóli hefur þannig á þversagnarkenndan hátt orðið háður stuðningi pólitískra yfirvalda ríkisins til að lifa af. Þetta er e.t.v. augljósast varðandi efnahagslega þætti þar sem a.m.k. evrópskir háskólar hafa almennt orðið háðir fjármögnun frá ríki til að tryggja sjálfræði sitt og sjálfstæði. Með lögum um háskóla 1997 var þess freistað að tryggja ákveðna fjarlægð milli háskóla og stjórn mála. Ákvarðanir af því tagi þýða ekki að yfirvöld háskóla og stjórn málamenn eigi ekki að ræðast skípulega við um málefni háskóla heldur að stjórn málamenn reyni ekki að þvinga þróun háskóla í áttir sem háskólamenn eru mótfallnir eða beita tilskipunum umfram brýna nauðsyn (Guðmundur Heiðar Frímansson 2009).

En það er ekki aðeins á hinu fjárhagslega sviði sem háskólinn verður öðrum háður. Hann verður einnig að móta starf sitt og starfshætti í ljósi þróunar og nýrra viðhorfa í samfélaginu sem oftast en ekki verða til á grundvelli rannsókna í háskólunum. Guðmundur Heiðar Frímansson (2009) bendir á að það sé mikilvægt að það séu deildirnar sem setja markmið námskeiðanna í háskólanum en ekki einhverjir aðrir, innan eða utan háskólanna. Sú skoðun útiloki hins vegar ekki að deildir ráðgista við aðila utan háskólanna um uppbyggingu náms eða að ríkisvaldið setji ákveðna forgangsörð á fé sem fer til rannsókna. Að hans mati getur verið full ástæða til þess að samfélagið fái að hafa áhrif á það sem fram fer innan háskólanna en þau áhrif verða að vera innan ákveðinna marka.

1.3 Akadémískt frelsi

Akadémískt frelsi felst í því að háskólakennarar stjórna því hvaða námskeið eru kennd, hvað er kennt í námskeiðum, hvernig er kennt, hverjir eru ráðnir til starfa og á hvaða sviðum. Akadémískt frelsi á fyrst og fremst við um kennara í háskólum. Það felur í sér samband kennara við stúdenta af því að akademískt frelsi nær yfir kennslu. En akademískt frelsi helst í hendur við akademíska ábyrgð. Hún lýtur að því hvernig háskólakennarar afla þekkingar sinnar og bera sig að við að setja skoðanir sínar fram. Þeim ber að gæta hófs, taka tillit til öndverðra skoðana og raka með þeim, nota framsetningarmáta sem hæfir efninu. Í kennslu leggur akademískt frelsi þá skyldu á herðar háskólakennurum að gæta allra málefnaþgra sjónarmiða, gæta þess að taka ekki fyrir efni sem kemur viðfangsefni kennslunnar ekkert við og halda fram afdráttarlausum skoðunum sínum um slík efni í viðleitni til að stuðla að því að nemendur tileinki sér þessi sjónarmið (Guðmundur Heiðar Frímansson 2012).

Rektorar íslenskra háskóla hafa undirritað yfirlýsingu um forsendur og frelsi háskóla. Yfirlýsingin er eins konar stjórnarskrá háskóla hérlendis sem kveður á um þau grunngildi sem þeim ber að starfa eftir. Í yfirlýsingunni segir að hlutverk háskóla sé að skapa skilyrði til frjálsrar þekkingarleitar, -sköpunar, -varðveislu, og -miðlunar á sviði vísinda, fræða og lista. Með starfsemi sinni þjóni þeir fræðunum og langtíma-hagsmunum samfélagsins. Háskólunum ber að standa vörð um akademískt frelsi sem

felur það m.a. í sér að einstaklingur geti stundað rannsóknir, kennslu, eða nám án óeðlilegrar íhlutunar laga, stofnana, eða félagshópa. Sá sem nýtur akademísku frelsis getur leitað þekkingar og tjáð sannfæringu sína án þess að eiga á hættu að það bitni á starfsöryggi hans eða öðrum mikilvægum hagsmunum. Samkvæmt yfirlýsingunni nær akademískt frelsi til kennslu, rannsókna og nemenda. Það felur í sér rétt kennara til að fjalla um kennslugrein sína á þann hátt sem hann telur skynsamlegt og í samræmi við fræðilegar kröfur og til að meta árangur nemenda á faglegum forsendum. Nemendur hafa frelsi til að velja sér námsgrein, komast að eigin niðurstöðu og tjá skoðun sína. En akademísku frelsi fylgir jafnframt sú ábyrgð að viðkomandi starfi af heilindum og gangist undir fræðileg viðmið. Honum ber að forðast að eigin hagsmunir hafi áhrif á rannsóknarniðurstöður. Akademískt frelsi dregur ekki úr ábyrgð starfsmanns á að fara að almennum starfsreglum og siðareglum stofnunar sinnar (Yfirlýsing 2005).

Frelsið er þó ekki sjálfgefið og fram hafa komið sjónarmið um að því verði takmörk sett (Lay 2004; Rochford 2003). Rostan (2010) segir að á síðustu áratugum hafi akademísku frelsi verið ögrað. Tengslin milli ríkisins og hinnar æðri menntunar hafa breyst, valddreifing hefur aukist innan æðri menntastofnana og bæði þeim og fræðimönnum hefur verið stillt upp gagnvart auknum kröfum og þrýstingi af bæði hagkerfi og samfélagi. Æ oftar eru fræðimenn beðnir um að sanna gildi eða gagnsemi eigin kennslu eða rannsókna sem gerir þá e.t.v. síður frjálsa eða sjálfstæða í að setja sér eigin tilgang og markmið. Mat á kennslu er talið ein af helstu leiðum þar sem frammistaða fræðimanna er metin og nemendur eru megin þátttakendurnir í matinu. Guðmundur Heiðar Frímansson (2012) segir ytri óvini akademísku frelsis geta verið stjórnvöld, hugmyndafræði eða markaðsöfl. Á síðustu áratugum hafi markaðsöflin sótt í sig veðrið með leyndum og ljósum stuðningi stjórnmalamanna og alþjóðastofnana. Hann segir ekkert að því að fyrirtæki á markaði setji fé í rannsóknir við háskóla fylgi því ekki skilyrði. Það sé þó engin trygging fyrir því að stórfyrirtæki nýti ekki möguleika, sem skapast við það að veita fé til háskólarannsókna, á því að hafa áhrif á birtingu niðurstaðna og framgöngu háskólakennara í krafti hótana um að fjárstuðningur verði dregin til baka.

Bennich-Björkman (2004) bendir á að ef ekki er hægt að fjármagna rannsóknir beint í gegnum háskólana þá eru rannsakendur algjörlega háðir utanaðkomandi fjármagni. Rannsakendur noti óheyrilega mikinn tíma og orku í að afla fjármagns til rannsókna. Þá eru rannsóknasjóðir eyrnamerkir tilteknum sviðum sem skerðir möguleika rannsakenda til að fjármagna verkefni sín. Rostan (2010) segir að niðurstöður rannsóknar meðal háskólakennara í fimm Evrópulöndum sýni að þeir séu sammála þeirri staðhæfingu að þrýstingur á að afla ytri rannsóknarstyrkja hafi aukist síðan þeir voru ráðnir í núverandi starf. Karran (2007) bendir á að stjórnuarvæðing stofnana dragi úr frelsi en hann segir það vekja athygli hversu lítill gaumur því er gefinn í tengslum við umræðu um akademískt frelsi. Mikael M. Karlsson (2000) bendir á að vandamálið sé það að rannsóknir gerist sífellt kostnaðarsamari og fjöldi rannsakenda aukist hlutfallslega miðað við rannsóknarféð. Á sama tíma hafa háskólar og rannsóknarstofnanir mátt glíma við niðurskurð vegna efnahagsþrenginga. Þetta hafi „iðnvætt“ rannsóknir og dregið úr fræðilegum vinnubrögðum. Hann lætur í ljós áhyggjur sínar

af markaðsvæðingu rannsókna, að þær séu til sölu og fræðimennska lúti í lægra haldi fyrir óvönduðum vinnubröðgum og von um skjótfenginn arð.

Árið 2006 ályktuðu samtök háskólakennara á Norðurlöndum um akademískt frelsi þar sem fram koma þær áhyggjur kennara að það eigi undir högg að sækja. Einkenni þessa töldu þeir birtast í eftirfarandi:

- Vaxandi skrifræði og aukin miðstýring á rannsóknum og kennslu háskólakennara.
- Minnkandi lýðræði og takmörkuð aðkoma starfsmanna að ákvörðunum er varða háskólasamfélagið.
- Hert pólitísk stýring á rannsóknarfé og úthlutun þess.
- Skertur réttur til frjálsra birtinga á niðurstöðum rannsókna. Aukin áhersla á að einkaleyfa sé aflað og þess krafist í ríkara mæli en áður að rannsóknarniðurstöðum sé haldið leyndum (Kennarafélag Kennaraháskóla Íslands, 2006).

Benda háskólakennarar á að akademískt frelsi sé grundvallar forsenda þess að rannsóknir geti blómstrað innan háskólanna. Þeir segja að í akademísku frelsi felist frjálst val rannsóknarefna og aðferða, frjálts og óheft birting á rannsóknarniðurstöðum og frjálsræði í skoðanaskiptum vísindamanna um rannsóknir og rannsóknarniðurstöður. Jafnframt að það feli í sér frelsi til gagnrýnnar umræðu um þau mál er varða samfélagið og þróun þess. Um leið leggja kennarar áherslu á að kröfu um frelsi fylgi rík ábyrgð gagnvart þeim verkefnum sem háskólakennarar eru ráðnir til að sinna og í samræmi við það hagi þeir störfum sínum (Kennarafélag Kennaraháskóla Íslands 2006).

En háskólar búa ekki aðeins yfir akademískum starfsmönnum sem hafa rannsóknarskyldu sem hluta af ráðningarkjörum sínum. Innan þeirra eða rannsóknarstofnana sem reknar eru undir merkjum háskólanna starfar fjöldi sérfræðinga sem vinna við rannsóknir af ýmsum toga og verða að afla tekna til að kosta vinnulaun sín. Oftar en ekki annast slíkir sérfræðingar þjónusturannsóknir af ýmsu tagi, þeir starfa að hluta til á samkeppnismarkaði og annast rannsóknir fyrir hagsmunasamtök, einstaklinga, fyrirtæki eða stofnanir. Ráðningarformið sem slíkt dregur ekki úr akademískum kröfum sem háskólinn gerir til þessara starfsmanna sinna en hætta er á að viðfangsefnin og fjármögnun þeirra geti varpað rýrð á niðurstöður rannsókna þessara sérfræðinga sem sjálfstæðra, hlutlausra rannsækenda.

1.4 Háskóli og ytra samfélag

Í nútímanum herja efnahagsleg öfl á vísindin. Vilhjálmur Árnason (2009) segir að í því ljósi verði að ígrunda hugmyndina um griðland fræðanna. Hún feli alls ekki í sér skeytingarleysi um það hvernig og í hvaða skyni fræðin eru notuð heldur hvetur hún til þess að fræðimenn standi vörð um sjálfstæði sitt gagnvart öllum þeim öflum sem vinna gegn hinni vísindalegu hugsjón, og að þeir hafi gagnrýnið eftirlit með störfum sínum í samræmi við það. Fræðimenn þurfa að skoða gagnrýnið hvernig þekkingin er

virkið í þágu ríkjandi afla í samfélaginu. Að öðrum kosti aukast líkurnar á því að fræðimenn verði handbendi ráðandi afla eða andstæðinga þeirra. Þetta getur gerst hvort heldur með því að fræðin séu notuð gagnrýnislaust sem framleiðslutæki eða að fræðimenn verði „aktívistar“ og noti fræðin sem verkfæri í pólitískum átökum sem koma sannleiksleitinni ekkert við.

Guðmundur Heiðar Frímansson (2009) telur gagnrýni hins vegar ekki tryggingu fyrir eilífum framförum en hún er sennilega skásta leiðin til að tryggja þokkalegt samfélag og að vitneskja og þekking þróist með eðlilegum hætti. Guðmundur Heiðar Frímansson (2012) segir að skyldur háskólakennara við samfélagið séu í sem allra stystu máli þær að sinna hlutverki sínu eins vel og kostur er, leggja sig fram í kennslu, rannsaka það sem viðkomandi hefur áhuga á að rannsaka og miðla eigin þekkingu til samfélagsins af gagnrýninni yfirvegun. „Menntunin, þekkingin og skilningurinn eru ótvíræð samfélagsgæði í þeim skilningi að þau bæta samfélagið allt, gera hverju samfélagi mögulegt að lifa og starfa með þeim hætti að einstalingarnir geta notið fleiri gæða sem lífið býður en ella.“

Í kjölfarið á hrúni íslenska bankakerfisins og við uppgjör á því kom m.a. fram gagnrýni á hlut fræðimanna. Þeir þóttu oft og tíðum ekki hafa sinnt nægilega vel hlutverki sínu. Í skýrslu rannsóknarnefndar Alþingis á orsökum og afleiðingum bankahrunsins (Vilhjálmur Árnason, Salvör Nordal og Kristín Ástgeirsdóttir, 2010) kom m.a. fram að margir hafi gert sér grein fyrir viðtækum áhrifum bankanna á háskólastarf, lista- og menningarlíf. Í þessu sambandi gat t.d. verið um að ræða greiðslur til háskóla vegna rannsókna, t.d. styrkir eða stöður fræðimanna, en hætt er við að starfsmenn stofnunar eða fyrirtækis sýni eiganda sínum eða borgunarmanni ákveðna undirgefni eða auðsveipni. Þannig virðist svo sem gagnrýni á þróun mála í aðdraganda bankahrunsins hafi á köflum ekki verið sem skyldi. Forsvarsmenn fjármálafyrirtækja og stjórnámálamenn nýttu sér enda oft útgáfur fræðimanna til að auka trúverðugleika sinna fyrirtækja eða þeirrar stefnu sem unnið var eftir á þessum tíma. Sumar þessar úttektir voru kostaðar af aðilum sem áttu hagsmuna að gæta um þær niðurstöður sem fræðimennirnir komust að. Nefnd eru nokkur dæmi um mál af þessum toga í skýrslu rannsóknarnefndar Alþingis um siðferðislegan hluta bankahrunsins. Þá fengu háskólar landsins að einhverju leyti styrki frá fjármálastofnunum fyrir bankahrúnið.

Allmargir íslenskir fræðimenn hafa komið fram eftir bankahrúnið og fjallað um það hvernig háskólar geta betur rækt hlutverk sitt til að rannsaka samfélagsleg viðfangsefni samtímans á hlutlægan hátt og til þess að veita nægilegt aðhald í samfélaginu. Meðal annars kemur fram hjá Vilhjálm Árnasyni (2009) að það vinnuáhrif, sem háskólakennarar og sérfræðingar vinna samkvæmt, sé í raun andsnúið því að taka þátt í rannsóknum þar sem álitamál samtímans eru til umfjöllunar og því að taka þátt í umræðu við aðila utan akademíunnar. Þróunin hafi hins vegar verið sú að meta meira það starf háskólakennara sem felst í samræðu við aðra innan akademíunnar, s.s. með ritun ritrýndra fræðigreina, en fyrir að skrifa skýrslur eða álitsgerðir og veita ráðgjöf sem varðar álitamál samtímans sé veitt lítil umbun. Þá bendir sami höfundur á að þegar fræðimenn sitja fyrir svörum hjá fjölmiðlum um ýmis álitamál er varðar fræðasvið þeirra sé áhugi fjölmiðla fremur á skoðunum þeirra en fræðilegum rökum og greiningu.

Sé þetta svo, virðist ekki fyrst og fremst við fræðimenn að sakast en ljóst að hér þarf að bæta vinnubrögð og það hlýtur að vera hlutverk fræðimanna að sýna ákveðið frumkvæði í þessu efni. Sú nálægð sem skapast gjarnan í hinu, fámenna, íslenska samfélagi kann að valda því að fræðimönnum þyki óhægt um vik að tjá sig um pólitísk deilumál samtímans. Það gæti t.d. bitnað á þeim síðar á einn eða annan hátt. Sömuleiðis kann álit sérfræðinga að vera dregið í efa vegna tengsla þeirra við stjórnmálaflokka eða fyrirtæki. Í síðfræðihluta skýrslu rannsóknarnefndar Alþingis (Vilhjálmur Árnason, Salvör Nordal og Kristín Ástgeirsdóttir 2010) er fjallað um þessi atriði og vitnað í „Reykjavíkurbref“ Morgunblaðsins frá lokum ágúst 2009 um að erfitt hafi reynst fyrir blaðamenn blaðsins að fá álit fræðimanna á ýmsum álitamálum af framangreindum ástæðum.

2. Aðferðir

Meginviðfangsefni rannsóknarinnar *Samfélagslegt hlutverk háskóla* er að leita svara við því hvernig háskólakennarar og sérfræðingar skilja hlutverk háskóla og samfélagslegar starfsskyldur sínar. Einkum er litið til síðfræðilegra þátta, sjálfbærni og starfsaðstæðna. Gagna var aflað með spurningalista og verða þau skoðuð með hliðsjón af kyni og starfsheiti.

2.1 Þátttakendur

Spurningalistinn var sendur til allra akademískra starfsamanna í háskólum á Íslandi haustið 2011. Alls svöruðu 454 af 897 þátttakendum spurningalistanum og er því svarhlutfall 51%. Við úrvinnslu kom í ljós að 31 einstaklingur hafði svarað mjög fáum spurningum og voru þeir því settir til hliðar og því aðeins unnið úr 423 svörum. Þar af voru 49% (n=205) karlar og 51% (n=216) konur. Tveir svöruðu ekki spurningunni um kynferði. Um 17% (n=72) þátttakenda eru 40 ára eða yngri, um þriðjungur (n=141) 41-50 ára, 36% (n=154) 51-60 ára og 13% (n=56) eru eldri en 60 ára.

Mikill meirihluti, eða 85%, er í fullu starfi og aðeins 4% eru í minna en hálfu starfi. Rúmlega 58% segjast hafa lokið doktorsnámi. Spurt var um starfsheiti og eru 31% þeirra sem svöruðu prófessorar, 20% dósentar, 29% lektorar, 13% aðjuntar og 7% í öðrum störfum. Af þátttakendum starfa 80% við ríkisrekna háskóla, 14% við einkarekna háskóla en 6% starfa hjá rannsóknarstofnun eða stofnunum með annars konar fjárhag.

2.2 Mælitæki

Í rannsókninni var ákveðið að nota frumsaminn spurningalista. Sú ákvörðun byggist aðallega á tvennu; annars vegar að ekki fannst íslenskur spurningalisti sem svaraði með góðum hætti þeim rannsóknaspurningum sem lagt var upp með og í öðru lagi skilaði erlend gagnaleit að spurningalistum ekki þeim árangri sem höfundar gátu sætt sig við. Spurningalistinn var þróaður af rannsóknateymi sem skipað var kennurum og sérfræðingum frá HÍ og HA. Við hönnun listans voru höfð í huga álitamál og dæmi úr samtímanum er varða starf háskólakennara og fylgt var leiðbeiningum Þorláks Karlssonar (2003) um samningu spurningalista. Um var að ræða lokaðar spurningar

og fullyrðingar sem annað hvort voru settar fram á nafnkvarða eða fimm þrepa raðkvarða, auk þess sem þátttakendum var gefinn kostur á að koma með athugasemdir í lok spurningalistans. Í listanum voru einnig spurningar um bakgrunn þátttakenda m.a. menntun, fyrri starfsreynslu, starfsheiti og hversu lengi þeir höfðu verið í núverandi starfi.

Fengnir voru 20 aðilar til þess að sannreyna spurningalistan og tekin var afstaða til þeirra athugasemda sem fram komur úr forprófuninni.

Í þessari grein voru notaðar sex fullyrðingar um hlutverk háskóla ($r = .649$) og níu fullyrðingar um afstöðu til samstarfs, kostunar, akademísku frelsis, siðfræði og sjálfbærni ($r = .647$). Auk spurninga um afstöðu til þátttöku í samfélagslegri umræðu, afstöðu til flutnings erinda á opinberum vettvangi og afstöðu til birtingar í bókum og tímaritum.

2.3 Framkvæmd

Spurningalisti var sendur á tölvupóstföng allra akademískra starfsmanna háskóla á Íslandi auk sérfræðinga háskólanna sem sinna kennslu og rannsóknum. Óskað var eftir þátttöku þeirra í rannsókninni og sú ósk ítrekuð þrisvar sinnum. Spurningalistinn innihélt kynningarbréf þar sem fram kom hver stóð að rannsókninni. Þátttakendur voru upplýstir um rétt sinn til að neita þátttöku og tekið fram hvernig farið verður með upplýsingarnar. Öllum var frjálst að hafna þátttöku án athugasemda en einnig gátu þátttakendur sleppt því að svara einstökum spurningum. Könnunin stóð yfir frá 10. nóvember til 8. desember 2011. Spurningalistinn var vefrænn og gátu þátttakendur svarað beint á tölvu.

Unnið var úr niðurstöðum í SPSS 20.0. Notað var kí-kvaðrat próf til að meta tengsl á milli breytna með nafnkvarða og raðkvarða og Spearman rho til að skoða fylgni milli tveggja raðkvarða.

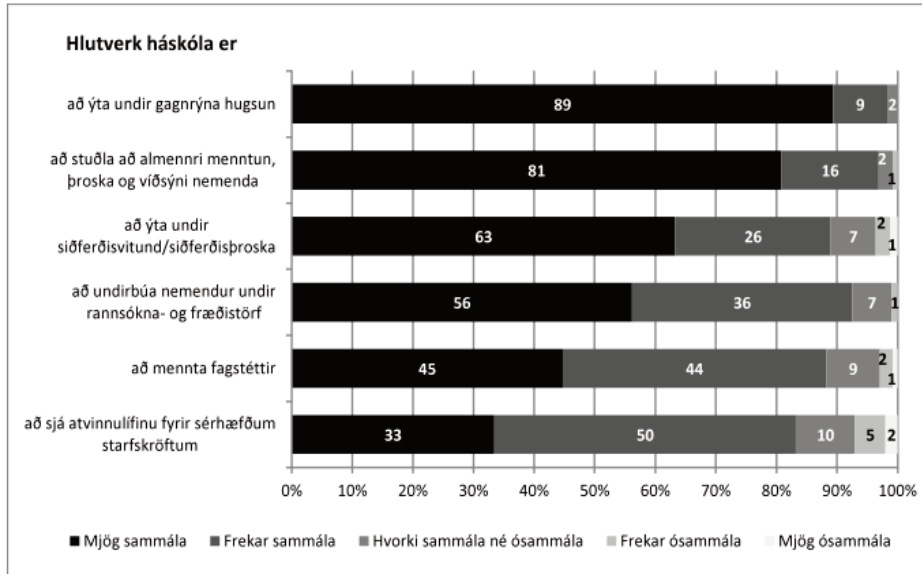
2.4 Takmarkanir

Megin takmarkanir þessarar greinar eru fólgnar í því að hún byggir eingöngu á spurningakönnun og útgefnum fræðiritum en ekki hlutlægum gögnum á borð við stigamat, rekstur og fjármögnun, t.d. um kostun háskólastarfs. Hún felur ekki í sér nein eigindleg gögn. Með fleiri gerðum gangna væri hægt að varpa skýrara ljósi á ýmsar spurningar sem hér er velt upp.

3. Niðurstöður

Í rannsókninni var leitað eftir afstöðu þátttakenda til þess hvert væri hlutverk háskóla og þeir beðnir um að taka afstöðu til sex fullyrðinga á fimm stiga kvarða. Almennt eru flestir starfsmenn háskólanna sammála þeim fullyrðingum sem settar voru fram varðandi hlutverk háskóla en fram kemur augljós áherslumunur í afstöðu þeirra til fullyrðinganna, eins konar forgangsröðun eins og sjá má á mynd 2.

Mynd 2. Afstaða til sex fullyrðinga um hlutverk háskóla

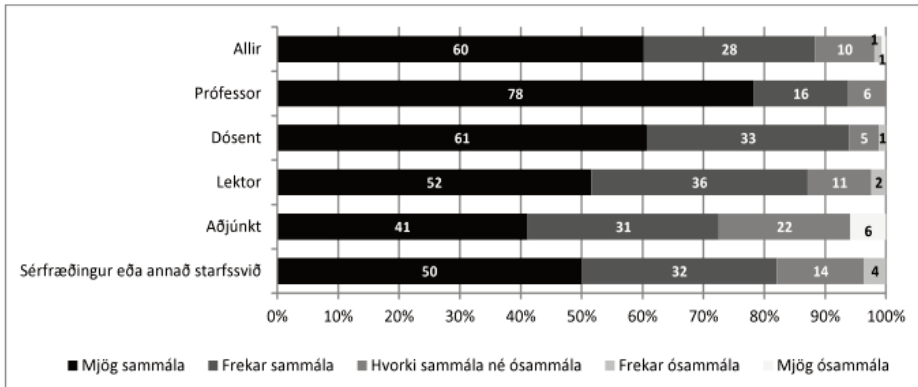

Hlutfallslega flestir háskólakennarar og sérfræðingar eru mjög sammála þeirri fullyrðingu að hlutverk háskóla sé að ýta undir gagnrýna hugsun (89%) og að hlutverk háskóla sé að stuðla að almennri menntun, þroska og víðsýni nemenda (81%). Hlutfallslega fæstir eru mjög sammála fullyrðingunni um að hlutverk háskóla sé að sjá atvinnulífina fyrir sérhæfðum starfskröftum en jafnframt hlutfallslega flestir sem eru frekar eða mjög ósammála þeirri fullyrðingu (7%).

Marktæk tengsl eru á milli kyns og eftirfarandi fullyrðinga um hlutverk háskóla; að ýta undir gagnrýna hugsun ($\chi^2(3, N=415)=12,0, p=0,005$), að stuðla að almennri menntun, þroska og víðsýni nemenda ($\chi^2(3, N=415)=13,0, p=0,005$), að ýta undir siðferðisvitund/siðferðisþroska ($\chi^2(4, N=415)=29,5, p<0,001$) og að mennta fagstéttir ($\chi^2(4, N=407)=25,5, p<0,001$). Hærra hlutfall kvenna en karla er mjög sammála þessu fullyrðingum. Einnig komu fram marktæk tengsl milli starfsheitis og fullyrðingarinnar um að hlutverk háskóla sé að stuðla að almennri menntun, þroska og víðsýni nemenda ($\chi^2(15, N=415)=34,3, p=0,003$) þar sem lektorar og sérfræðingar, fræðimenn eða vísindamenn eru í meira mæli mjög sammála henni en starfmenn með önnur starfsheiti.

Leitað var eftir afstöðu þátttakenda til þeirrar fullyrðingar að þeir sem kenna á háskólastigi eigi einnig að sinna rannsóknum. 88% voru sammála fullyrðingunni, þar af 60% mjög sammála. Nokkur munur virðist hins vegar á afstöðu þátttakenda með tilliti til stöðu þeirra innan háskólanna (mynd 3).

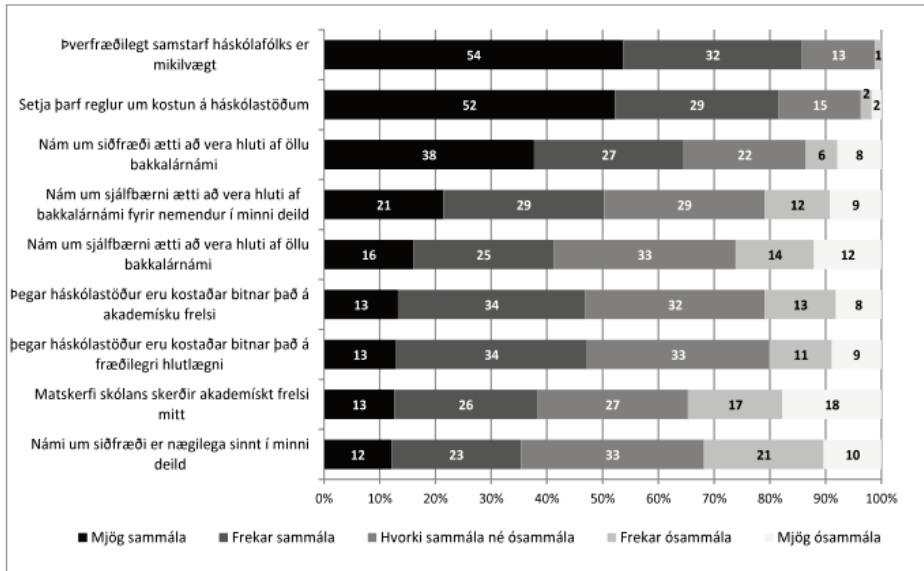
Mynd 3. Þeir sem kenna á háskólastigi eiga einnig að sinna rannsóknum. Greint eftir stöðu

Tengslin milli þessarar fullyrðingar og starfsheitis svarenda eru marktæk ($\chi^2(20, N=415)=63,9, p<0,001$). Afstaða akademískra starfsmanna til fullyrðingarinnar um að þeir sem kenna á háskólastigi eigi einnig að sinna rannsóknum fer saman við framgangskerfi kennara, þ.e. eftir því sem menn raðast ofar í hinn akademíska virðingarstiga því hærra hlutfall er mjög sammála fullyrðingunni.

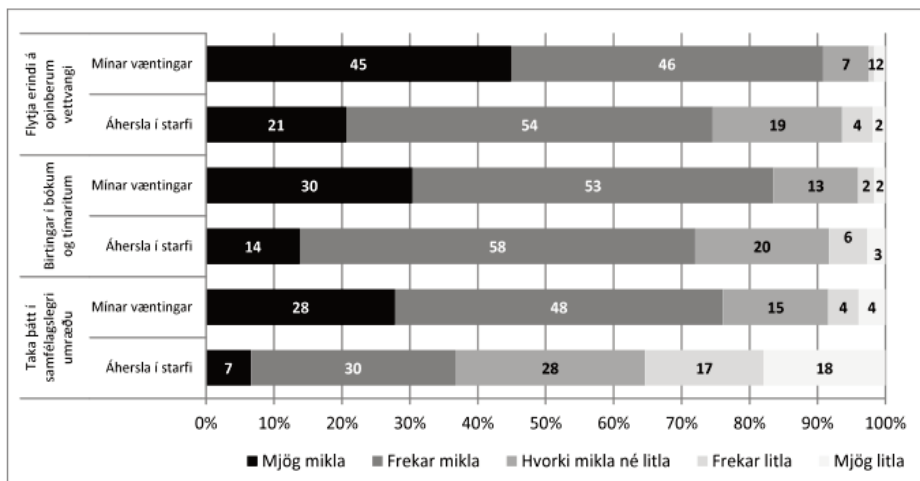
Í könnuninni voru þátttakendur beðnir um að taka afstöðu til fullyrðinga er vörðuðu nám í siðfræði, sjálfbærni, þverfaglegt samstarf og akademískt frelsi (mynd 4). Tvær fullyrðingar skera sig nokkuð úr hvað varðar samþykki þátttakenda. Flestir eru sammála því að þverfræðilegt samstarf háskólafélks sé mikilvægt (54% mjög sammála) og að setja þurfi reglur um kostun á háskólastöðum (52% mjög sammála). Fast að helmingur þátttakenda er þeirrar skoðunar að kostun á háskólastöðum bitni á akademísku frelsi og fræðilegri hlutlægni. Liðlega fimmti hver þátttakandi svarar því til að hann sé ósammála því að námi um siðfræði sé nægilega sinnt í sinni deild en fjórðungur er sammála því að svo sé. Hlutfall þeirra sem er sammála því að matskerfi skólans skerði akademískt frelsi sitt er svipað og þeirra sem er því ósammála.

Mynd 4. Afstaða til samstarfs, kostunar, akademísks frelsis, siðfræði og sjálfbærni

Marktæk tengsl eru á milli kyns og eftirfarandi fullyrðinga um samstarf, siðferði og sjálfbærni; þverfræðilegt samstarfs háskólafélks er mikilvægt ($\chi^2(4, N=414)=15,6, p=0,004$), nám í siðfræði ætti að vera hluti af öllu bakkalárnámi ($\chi^2(4, N=404)=25,5, p<0,001$), nám í sjálfbærni ætti að vera hluti af bakkalárnámi í minni deild ($\chi^2(4, N=390)=16,2, p=0,003$) og nám í sjálfbærni ætti að vera hluti af öllu bakkalárnámi ($\chi^2(4, N=396)=15,5, p=0,004$). Það gefur til kynna að konur séu almennt mun frekar mjög sammála þessum fullyrðingum en karlar. Einnig komu fram marktækt tengsl milli starfsheitis og fullyrðingarinnar um að matskerfi skólans skerði akademískt frelsi ($\chi^2(4, N=393)=55,6, p<0,001$) þannig að prófessorar skera sig úr því 35% þeirra eru mjög sammála þessu en 7–16% annarra starfsheita. Í rannsókninni var leitað eftir afstöðu þátttakenda til þess hvernig þeim virtist tilteknum atriðum vera háttað í starfi háskólanna og hvernig þeir vildu sjá þeim háttað. Leitað var m.a. eftir afstöðu til þátttöku í samfélagslegri umræðu, afstöðu til flutnings erinda á opinberum vettvangi og afstöðu til birtingar í bókum og tímaritum. Voru svarendur beðnir að leggja mat á það annars vegar hve mikil áhersla sé í raun á þessa þætti í starfi þeirra og hins vegar hve mikla áherslu þeir vilji leggja á þá (mynd 5).

Mynd 5. Afstaða til birtingar á opinberum vettvangi, flutnings erinda á opinberum vettvangi og þátttaka í samfélagslegri umræðu

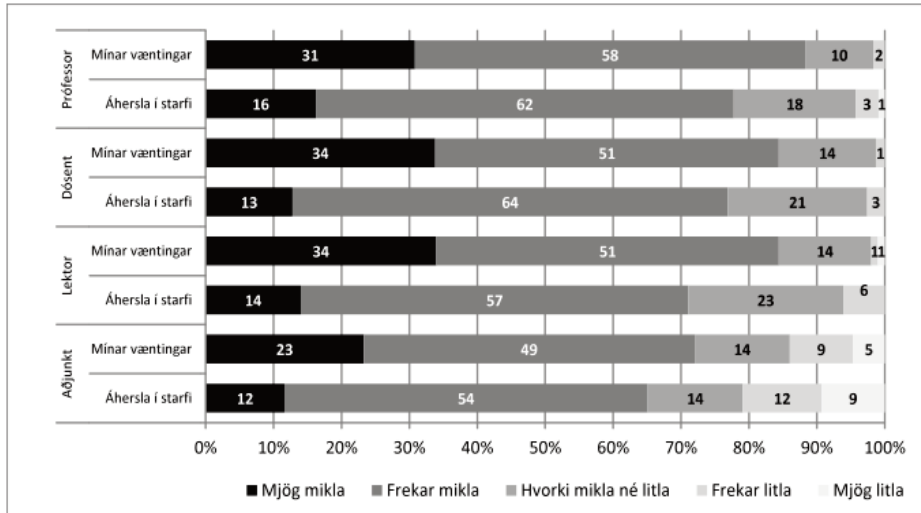
Fylgni ($r_s=0,42$) er á milli áherslna í starfi og væntinga hvað varðar birtingar í bókum og tímaritum miðað við 99% öryggi. Hér var safnað svörum sem tóku til ritrýndra og óritrýndra greina, greina í ráðstefnuritum og bókarkafli. Sögðust 83% vilja leggja frekar (53%) eða mjög (30%) mikla áherslu á birtingar, en 72% sögðust í raun leggja frekar mikla (58%) eða mjög mikla (14%) áherslu á þennan þátt í starfi sínu. Hlutfall þeirra sem í raun leggja hér mikla áherslu er 87% þeirra sem það vilja, en hlutfallið lækkar í 47% ef einungis er litið á þá sem merktu við mjög mikla áherslu.

Einnig kom fram fylgni ($r_s=0,31$) milli áherslna í starfi og væntinga þegar kom að flutningi erinda á opinberum vettvangi miðað við 99% öryggi. Undir þennan lið er safnað svörum bæði um miðlun á fræðilegum og almennum vettvangi, þ.e. annars vegar að flytja erindi fyrir faghópa á ráðstefnum, halda inngangsfyrirlestra á alþjóðlegum ráðstefnum og erindi í boði háskóla, og hins vegar að miðla þekkingu á fundum, ráðstefnum og í ljósvakamiðlum. Á væntingahliðinni sögðust 91% vilja leggja frekar (46%) eða mjög (45%) mikla áherslu á að flytja erindi á opinberum vettvangi, en aðeins 76% sögðust í raun leggja frekar (54%) eða mjög (21%) mikla áherslu á þennan þátt. Fjöldi þeirra sem í raun leggja mikla áherslu á að flytja erindi á opinberum vettvangi er 84% af fjölda þeirra sem myndu vilja leggja hér mikla áherslu, en þetta hlutfall lækkar í 47% ef einungis er metið hve stór hluti þeirra sem vilja leggja mjög mikla áherslu á þennan þátt gera það í raun.

Mun minni fylgni kom fram ($r_s=0,13$) milli áherslna í starfi og væntinga miðað við 95% öryggi hvað varðar þátttöku í samfélagslegri umræðu. Væntingarnar voru þannig að 76% sögðust vilja leggja frekar (48%) eða mjög (28%) mikla áherslu á slíka þátttöku, en veruleikinn sá að aðeins 37% sögðust leggja frekar (30%) eða mjög (7%) mikla áherslu á þennan þátt í starfi sínu. Fjöldi þeirra sem í raun leggja mikla áherslu á þátttöku í samfélagslegri umræðu er þannig aðeins 49% af fjölda þeirra sem myndu vilja leggja hér mikla áherslu.

Marktæk fylgni er á milli áherslna í starfi og væntinga eftir akademískri stöðu starfsmanna. Fylgnin er meiri meðal aðjúnkta ($r_s=0,58$) og prófessora ($r_s=0,40$) en lektora ($r_s=0,33$) og dósentna ($r_s=0,28$) (mynd 6).

Mynd 6. Birting í bókum og tímaritum eftir akademískri stöðu

Af niðurstöðum að dæma er ljóst að allir starfshóparnir vilja hafa meiri áherslu á þennan þátt í starfi sínu.

4. Umræða

Rannsóknarspurningin sem sett var fram hér í upphafi var sú á hvern hátt kennarar og sérfræðingar íslenskra háskóla skilja hlutverk háskóla og samfélagslegar starfsskyldur sínar, einkum með tilliti til siðfræðilegra þátta, sjálfbærni og starfsaðstæðna. Þær niðurstöður sem hér hefur verið lýst veita gagnlegar vísbendingar um svör við þessari spurningu, ásamt því að vekja frekari spurningar.

4.1 Hlutverk háskóla

Greinilegt er að skilningur íslensks háskólafólks á hlutverki háskóla er mjög í anda þeirra hugmynda sem kenndar eru við Humboldt-háskólann. Nánast allir segjast mjög eða frekar sammála því að hlutverk háskóla sé að ýta undir gagnrýna hugsun og mikið sammæli er við þá staðhæfingu að þeir sem kenna á háskólastigi eigi einnig að sinna rannsóknum. Þessar niðurstöður benda sterklega til þess að grunnildi Humboldt háskólans séu föst í sessi innan íslensks háskólasamfélags, hvað sem líður umræðu um ónóga skilvirkni.

Sömu ályktun má draga af þeim fjölda er segist sammála því að hlutverk háskóla sé að búa nemendur undir rannsókn- og fræðistörf, því áhersla á samfélag nemenda og kennara við frjálsa sannleiksleit, vísindi og rannsóknir einkennir Humboldt-háskólann sérstaklega. Athyglisvert er að eindregið sammæli við þessa staðhæfingu eykst

jafnt og þétt eftir því sem ofar kemur í framgangskerfi háskólanna. Möguleg skýring á þessu er sú að háskólakennarar velji sér starfshlutverk og áherslur í starfi út frá skoðunum sínum á hlutverki háskóla. Sennilegra er þó að skoðanir háskólakennara á því hver séu meginhlutverk háskóla mótist af þeirra eigin starfshlutverki og áherslum í starfi, eða að þessar skýringar báðar til samans bendi á samverkandi ástæður.

Íslenskt háskólafolk virðist einnig afar hallt undir þær hugmyndir sem kenndar eru við Newman kardinála og einkenna enska hefð, ef marka má sammæli svarenda við þá staðhæfingu að hlutverk háskóla sé að stuðla að almennri menntun, þroska og vísýni nemenda. Rétt er þó að muna að húnísk áhersla á persónuþroska og heildstæða þekkingu eða lífsskoðun er einnig lykilatriði hjá Humboldt, svo að þessi svör samrýmast einnig þeirri tilgátu að hugmyndir hans hafi haft djúpstæð áhrif á íslenskt háskólasamfélag (Jón Torfi Jónasson 2008). Ekki var spurt sérstaklega um mismunandi viðhorf til hlutverka grunn- og framhaldsnáms en geta má sér þess til að hér hafi svarendur sérstaklega í huga grunnstig háskólamenntunar; framhaldsnámið tengi þeir frekar við undirbúning undir fræði- og rannsóknarstörf líkt og hefð er fyrir í Bandaríkjunum, þar sem framhaldsnám heyrir undir sérstaka skipulagseiningu háskóla (graduate school) og er þannig aðgreint frá námi á grunnstigi. Segja má að í bandaríska fyrirkomulaginu séu hinar ensku college-hugmyndir Newmans leiðarljós grunnstigsins en áhersla Humboldts á samtíðinn kennslu og rannsókn undirstaða framhaldsnáms-skólans. Þó þessi aðgreining sé ekki eins skýr í háskólum sem skipulagðir eru í anda Humboldt-háskólans, svo sem á Norðurlöndunum að Íslandi meðtöldu, þá leggja þeir jafnan meiri áherslu á rannsóknáþátttöku nemenda eftir því sem þeir eru lengra komnir í námi.

Hjá Humboldt er hugmyndin um háskólasamfélag í þágu lærdóms lykilatriði, en hún helst í hendur við mikilvægi þverfræðilegs samstarfs, sem mjög margir sögðust sammála. Íslenskt háskólafolk virðist meta mikils að geta rætt og starfað saman þvert á hefðbundna greinamúra og myndað heildstætt lærdómssamfélag. Samkvæmt Taylor (2010) eru bandarískir háskólar nú bæði einangraðri frá umheiminum og hólfaskiptari innan eigin veggja en nokkru sinni. Hann telur að af þessum sökum blasi við kreppa í háskólakerfinu sem ekki verði leyst nema með gagngerri umsköpun háskólastarfs með áherslu á þverfræðilegt nám og samstarf. Slíkar áhyggjur eru ekki fjarlægjar íslensku háskólafolki ef marka má þessa niðurstöðu.

Mikið fylgi var einnig við þá staðhæfingu að hlutverk háskóla sé að ýta undir siðferðisvitund /siðferðisþroska. Ekki er útilokað að einhverjir spyrði svar sitt hér saman við jákvætt viðhorf sitt til þess að háskóli skuli stuðla að almennri menntun, þroska og vísýni. Fylgni á milli svara við þessum tveimur spurningum þarf e.t.v. ekki að koma á óvart, því eins og Carr (2005) bendir á felur hin enska hefð frjálslýndrar menntunar, sem Newman kardináli er hér gerður að fulltrúa fyrir, það vissulega í sér að háskólanám skuli ýta undir siðferðisþroska. Hins vegar er þetta siðferðishlutverk háskóla röklega aðskilið frá hinu almenna menntunarhlutverki hans og ekki er sjálfgefið að almenn vísýni og menntun haldist í hendur við aukna siðferðisvitund. Hið mikla fylgi svarenda við siðferðishlutverk háskóla er því athyglisverð niðurstaða.

Rétt er að velta því fyrir sér hvort mikið fylgi við bæði þessi hlutverk, að stuðla að

almennri menntun og ýta undir siðferðisþroska, skýrist að einhverju leyti af umræðu í kjölfar íslenska efnahagshrunsins haustið 2008 og ákalli hennar um aukna siðvæðingu. Óhætt er að fullyrða að gagnrýni Rannsóknarskýrslu Alþingis á íslenskt háskólasamfélag sé vel þekkt innan þess og í samfélagsumræðu um bankahrunið hefur athygli beinst að ábyrgð háskólamenntaðra sérfræðinga í bankageiranum, hjá endurskoðunar- og ráðgjafarfyritækjum, í lögfræðistörfum og sjálfu viðskiptalífínu. Því er ekki ólíklegt að íslenskt háskólasamfélag meti að meiru nú en fyrir hrun ábyrgð háskóla á því að efla siðferðisvitund og þroska jafnframt því að miðla sérhæfðri þekkingu og afla nýrrar.

Því miður skortir eldri samanburðargögn til að staðfesta að í þessu efni hafi orðið breyting á viðhorfum háskólafélks, en í gögnunum sem hér var aflað er þó að finna vísbendingar um að svo sé. Ef viðhorf háskólafélks til hlutverka háskóla hafa breyst síðustu misserin má gera ráð fyrir að það kalli nú eftir tilsvareandi breytingum á starfsháttum og skipulagi. Slíkt ákall má e.t.v. lesa út úr því að einungis rúmur þriðjungur svarenda er sammála því að námi um siðfræði sé nægilega sinnt í þeirra eigin deild og þar af eru aðeins 12% mjög sammála. Það er því ljóst að tveir þriðju eru ýmist opnir fyrir eða beinlínis kalla eftir auknu námi í siðfræði í eigin deild. Einnig eru tveir þriðju svarenda sammála því að nám um siðfræði ætti að vera hluti af öllu bakkalárnámi, en sú er ekki raunin nú. Þessi svör sýna breytingaþrýsting og styðja þá tilgátu að fylgi við siðferðishlutverk háskóla hafi aukist í kjölfar efnahagshrunsins.

Minna fylgi er við sambærilegar staðhæfingar um nám um sjálfbærni, en fleiri samsinna því að slíkt nám eigi að vera hluti af öllu námi við eigin deild en að það eigi að vera hluti af öllu bakkalárnámi. Þótt nám um sjálfbærni sé háskólafélki þannig ekki eins ofarlega í huga og nám í siðfræði þá sýna þessar niðurstöður engu að síður að umtalsverð vitund hefur vaknað um mikilvægi þess að brautskráðir nemendur af grunntigi þekki til hugtaksins sjálfbærni og átti sig á mikilvægi þess. Sjálfbærnihugtakið er tiltölulega nýtt af nálinni og því varla sambærilegt við jafn rótgróið hugtak og siðfræði. Áhugi háskólafélks á því að tryggja slíkt nám er því líkast til síst minni en búast mátti við. Einnig vekur þessi niðurstaða þá spurningu hvort það viðhorf sé að breytast að almennri menntun ljúki með stúdentsprófi. Það sem er e.t.v. markverðast er að þegar þessi áhugi er settur í samhengi við áhugann á að tryggja nám í siðfræði, ásamt miklum áhuga á að efla almenna menntun, vísýni og þroska nemenda, þá blasir við að íslensku háskólasamfélagi er afar mikið í mun að háskólar þjóni samfélaginu til lengri og skemmri tíma með því að hafa bætandi áhrif á þá samfélagsþegna sem viðdvöl hafa í háskólasamfélaginu.

Fylgi svarenda við staðhæfingar um siðferðisþroska og sjálfbærnivitund benda sterklega til að hrunið og samfélagsumræða í kjölfar þess hafi haft áhrif á viðhorf háskólafélks til hlutverka háskóla. Sú vísbending styrkist enn frekar ef litið er til þess að 98% svarenda töldu það vera hlutverk háskóla að ýta undir gagnrýna hugsun. Að sjálfsögðu verður aftur að gera þann fyrirvara að ekki er vitað hvort fylgi við þá staðhæfingu hefði mælst minna fyrir efnahagshrunið. Hins vegar er auðvelt að koma hér auga á röklegt samhengi: Ef ofurvöxturinn og bólan sem leiddu til hrunsins einkenndust af hóphegðun og gagnrýnislausri fylgispekt við næsta ótrúlega samfélags-sýn, ósjálfbæra lífshætti og siðferðilega upplausn, þá þarf ekki að koma á óvart að

kallað sé eftir háskólamenntun sem ýtir undir gagnrýna hugsun, eflir sjálfbærnitund og eykur siðferðisþrek. Gögnin falla því vel að tilgátunni um breytt viðhorf í kjölfar hrunsins.

Íslenskt háskólafolk metur greinilega mikils þau hlutverk háskóla sem tengjast hefð Humboldts og Newmans, auk þess sem áhersla á siðferðisþekkingu í anda heilags Tómasar virðist hafa aukist í kjölfar efnahagshrunsins. Fylgi við staðhæfingar af ætt Napóleons reyndist minna, þar sem 89% svarenda voru sammála því að hlutverk háskóla sé að mennta fagstéttir, þar af 45% mjög sammála, og 83% svarenda voru sammála því að hlutverk háskóla sé að sjá atvinnulífina fyrir sérhæfðum starfskröftum, þar af 33% mjög sammála. Þótt vissulega sýni þetta að yfirgnæfandi meirihluti svarenda samþykki að háskólar gegni öllum þessum hlutverkum, þá kemur hér fram athyglisverð forgangsröðun hlutverka. Samkvæmt henni er það mikilvægasta hlutverk háskóla að ýta undir gagnrýna hugsun og þar á eftir að stuðla að almennri menntun, þroska, vísýni og siðferðisþroska. Aftar í mikilvægisröðinni koma sérhæfðari hlutverk, fyrst að búa nemendur undir rannsókn- og fræðistörf, þá að mennta fagstéttir og loks að sjá atvinnulífina fyrir sérhæfðum starfskröftum.

Eins og þegar var minnst á var ekki spurt sérstaklega um viðhorf til hlutverka grunnnáms annars vegar og framhaldsnáms hins vegar. Sú forgangsröð sem lesa má úr gögnum gæti bent til að svarendur telji mikilvægustu hlutverkin tengjast grunnnáminu en að þau hlutverk sem aftar lenda tengist fremur framhaldsnámi. Um þetta er þó ekki hægt að fullyrða án gagna.

4.2 Samfélagslegar starfsskyldur háskólafolks

Síðari hluti rannsóknarspurningarinnar lýtur að því hvaða augum kennarar og sérfræðingar íslenskra háskóla líta samfélagslegar starfsskyldur sínar. Þessi hluti tengist hinum fyrri því viðhorf til hlutverka háskólans ættu röklega að hafa áhrif á viðhorf til starfshlutverka háskólaakennara og sérfræðinga, sem eru langstærsti hópur starfsmanna. Hér er sjónum beint að samfélagslegum starfsskyldum, en með því er átt við þá þætti starfsins sem koma samfélaginu til góða með beinum eða óbeinum hætti.

Sú mikla áhersla sem svarendur lögðu á það hlutverk að ýta undir gagnrýna hugsun bendir til samsvarandi áherslu á það hlutverk háskóla að vera gagnrýnið afl í samfélaginu (Guðmundur Heiðar Frímansson 2012). Háskóli getur ýtt undir gagnrýna hugsun með því að stuðla að því að nemendur tileinki sér hana, en einnig með því að meðlimir háskólasamfélagsins láti gagnrýniströð sína heyrast úti í samfélaginu og tjái óhræddir skoðanir sem kunna að vera andstæðar pólitískum og efnahagslegum hagsmunum. Með því að setja gagnrýna hugsun í öndvegi tekur íslenskt háskólafolk þannig undir hugmyndina um háskóla sem sjálfstætt griðland fræðanna þar sem akademískt frelsi er grundvallaratriði.

Að sama bruni ber sú niðurstaða að átta af hverjum tíu eru sammála þeirri staðhæfingu að setja þurfi reglur um kostun á háskólastöðum. Af henni má álykta að íslenskt háskólafolk hafi áhyggjur af þeirri þróun að fjársterk hagsmunaöfl geri sig ómissandi við fjármögnun háskólastarfs. Ástæður fyrir áhyggjunum koma ekki beinlínis fram í gögnum, en bent hefur verið á að kostun geti haft þær afleiðingar að

rannsakendur, sérfræðingar, kennarar og nemendur hafi ekki fullt frelsi til að leita sannleikans í hverju máli og taka afstöðu einungis í ljósi þeirra raka sem sterkust reynast í fræðilegri rökræðu, allsendis óháð því hvernig sú afstaða fellur að skoðunum eða hagsmunum annarra (Vilhjálmur Árnason 2009). Hér kann umræða í kjölfar bankahrunsins að hafa áhrif, með dæmum um það hvernig hagsmunaaðilar nýttu sér fræðilegar niðurstöður úr skýrslum sem þeir kostuðu sjálfir. Slík dæmi veikja gagnrýnishlutverk háskóla og ganga þvert gegn þeim hugsjónum sem liggja háskólastarfi til grundvallar að mati svarenda í þessari könnun.

Í ljósi hins mikla áhuga svarenda á að setja reglur um kostun kann að koma á óvart að þegar spurt er hvort kostun á háskólastöðum bitni á akademísku frelsi og hlutlægni eru einungis tæpur helmingur sammála og þar af aðeins 13% mjög sammála. Þetta bendir til að áhugi svarenda á reglusetningu skýrist ekki einvörðungu af hættunni á að kostun grafi undan akademísku frelsi og hlutlægni háskólakennara. Þó skiptir máli að um þriðjungur tekur ekki afstöðu og aðeins fimmtungur er ósammála því að kostun bitni á akademísku frelsi og hlutlægni, þar af er einungis tæplega einn af hverjum tíu mjög ósammála. Því má velta fyrir sér hvort sá stóri hópur sem ekki tekur afstöðu telji sig einfaldlega ekki hafa nægilega reynslu eða vitnisburð til að segja af eða á – skýring sem í sjálfu sér gerir ráð fyrir að svarendur ástundi gagnrýna hugsun. Einnig má taka til greina að hér var spurt um afstöðu til staðhæfingar um staðreynd og geta sér þess til að svarendur séu varkárari í svörum en ef spurt væri um afstöðu til staðhæfingar sem lýsir yfir viðhorfi eða gildismati.

Hvort sem þessar skýringar eiga við rök að styðjast stendur eftir sú spurning hvað fleira en áhyggjur af beinum áhrifum kostunar á akademískt frelsi og hlutlægni háskólakennara kunni að búa að baki áhuganum á að setja reglur um kostun á háskólastöðum. Ef til vill má velta fyrir sér þeim möguleika að kostun þyki ógna forsendum akademískrar jafningjastjórnunar. Eins og fram kom hér að framan er það lykilkáttur í arfleifð Humboldt-háskólans að til að tryggja akademískt frelsi sé nauðsynlegt að akademískir starfsmenn komi að stjórnun háskólans á öllum stigum (Jón Torfi Jónasson 2008). Háskólasamfélagið á þannig að geta treyst því að þeir stjórnendur, sem háskólafólk heyrir undir sem starfsmenn stofnunar, beiti stjórnunarvaldi sínu ávallt í samræmi við þau grunngildi akademísku frelsis og gagnrýninnar hugsunar sem háskólasamfélagið byggist á. Hugsanlega má efast um að kostaðir starfsmenn virði þessi gildi, en á móti má benda á að slíkar efasemdir ættu líkast til einnig að koma fram í svörum við spurningum um áhrif kostunar á akademískt frelsi. Eins og fram hefur komið getur háskóli ýtt undir gagnrýna hugsun með því að meðlimir háskólasamfélagsins láti gagnrýnisrödd sína heyrast úti í samfélaginu og almennt getur háskólafólk þjónað samfélaginu með því að taka þátt í samfélagslegri umræðu á grundvelli sérþekkingar sinnar (Guðmundur Heiðar Frímansson 2009). Úr niðurstöðum má lesa að íslenskir háskólakennarar og sérfræðingar leggja í raun mikla áherslu á að flytja erindi á opinberum vettvangi og birta efni í bókum og tímaritum. Ennfremur sést að í þessum þáttum starfs síns eru þeir ekki fjarri því að standa undir eigin væntingum og vilja, þótt þeir hafi vissulega áhuga á að vera enn virkari á þessum sviðum. Hins vegar gegnir allt öðru máli um þátttöku í samfélagslegri umræðu. Þegar

kemur að þeim þætti í starfinu eru íslenskir háskólakennarar og sérfræðingar víðs fjarri því að standa undir eigin væntingum og áhuga, sem er umtalsverður þar eð þeir fjórðu svarenda vilja leggja mikla áherslu á þennan þátt í starfi sínu. Helmingi fleiri segjast vilja leggja mikla áherslu á samfélagslega umræðu en gera það í raun og fjórum sinnum fleiri segjast vilja leggja mjög mikla áherslu á hana en gera það í raun. Þeir sem segjast í raun leggja litla áherslu á samfélagslega umræðu eru á hinn bóginn fimm sinnum fleiri en þeir sem segjast vilja hafa það þannig. Hér kemur því greinilega fram að íslenskt háskólafólk er verulega ósátt við það hve litla áherslu það leggur í raun á þátttöku í samfélagslegri umræðu.

Óhjákvæmilegt er að túlka þessa niðurstöðu öðruvísi en sem gagnrýni íslensks háskólafólks á starfsumhverfi sitt. Þar hljóta böndin að berast að þeim hvötum sem eru innbyggðir í starfsumhverfið, til dæmis því kerfi sem notað er til að leggja mat á árangur háskólakennara og sérfræðinga við opinberu háskólana og grundvalla ákvarðanir um laun þeirra og framgang í starfi (Vilhjálmur Árnason 2009), en um 80% svarenda starfa við ríkisrekna háskóla. Slík matskerfi eru beintengd við hag og kjör starfsmanna og því mjög stýrandi (Rostan 2010). Kostur við slík kerfi er að þau geta haft hvetjandi áhrif í starfi og jafnframt lagt grunninn að hlutlægum ákvörðunum um ráðningar, framgang og laun. Þau eru hins vegar öflugt tæki og vandmeðfarið.

Þessa niðurstöðu er athyglisvert að skoða í ljósi þeirrar spurningar hvort starfsfólk háskóla telji að hvatarnir í starfsumhverfinu skerði akademískt frelsi þess. Í könnuninni voru svarendur beðnir að taka afstöðu til fullyrðingarinnar „matskerfi skólans skerðir akademískt frelsi mitt“. Sögðust 39% mjög eða frekar sammála þeirri fullyrðingu, 35% voru mjög eða frekar ósammála og 27% tóku ekki afstöðu (sjá mynd 4). Þetta er umhugsunarefni. Akademískt frelsi er grunnildi sem varðar val á rannsóknarefnum og svigrúm til að lúta einungis fræðilegum rökum án áhrifa frá ytri hagsmunum. Þótt hvatakerfi stofnunar sé ekki í samræmi við þær áherslur sem starfsmenn vildu helst leggja er alls ekki þar með sagt að það skerði akademískt frelsi þess. Það, að fleiri eru sammála en ósammála fullyrðingunni vekur því spurningar annars vegar um skilning háskólafólks á hugtakinu akademískt frelsi og hins vegar um afleiðingar þeirrar stýringar sem felst í matskerfum háskóla.

4.3 Lokaorð

Starfsfólk íslenskra háskóla metur mikils það hlutverk háskóla að vera gagnrýnið afl í samfélaginu og tekur undir hugmyndina um sjálfstætt griðland fræðanna þar sem akademískt sjálfstæði háskóla og akademískt frelsi eru grundvallaratriði. Í meginatriðum álitur það mikilvægasta hlutverk háskóla vera að ýta undir gagnrýna hugsun, þá að stuðla að almennt menntun, þroska, vísýni og siðferðisþroska, því næst að búa nemendur undir rannsókn- og fræðistörf og loks að mennta fagstéttir og sjá atvinnulífinu fyrir sérhæfðum starfskröftum. Það telur mikilvægt að settar verði reglur um kostun á háskólastöðum og hefur áhyggjur af þeirri þróun að fjársterk hagsmunaoöfl geri sig ómissandi við fjármögnun háskólastarfs. Niðurstöður benda til að starfsfólk háskóla sé ósátt við það kerfi sem notað er til að leggja mat á árangur háskólakennara og sérfræðinga og grundvallar ákvarðanir um framgang í starfi. Notkun þess hefur misfarist ef þeir hvatar sem tækið býr til eru á skjön við þær faglegu hugsjónir sem

háskólafolk aðhyllist og mótar skilning þess á tilgangi starfsins. Því miður lítur út fyrir að sú sé raunin að því er varðar þátttöku háskólafolks í samfélagslegri umræðu.

Heimildir

- Bennich-Björkman, L. (2004). *Has academic freedom survived? An interview study of the conditions for researchers in an era of paradigmatic change*. Stockholm: Högskoleverket.
- Carr, D. (2005). „On the Contribution of Literature and the Arts to the Educational Cultivation of Moral Virtue, Feeling and Emotion.“ *Journal of Moral Education*, 34, (137-151) doi: 10.1080/03057240500127053.
- Guðmundur Heiðar Frímansson. (2009). „Háskólar, kreppa og vísindi.“ *Tímarit um menntarannsóknir* 6, bls. 7–13.
- Guðmundur Heiðar Frímansson. (2012). *Akademískt frelsi og samfélagsleg ábyrgð háskóla*. Erindi flutt á ráðstefnunni Íslensk þjóðfræði haldin á Akureyri 20. apríl 2012.
- Jón Torfi Jónasson. (2010). *Háskólar og gagnrýnin þjóðfélagsumræða*. Erindi flutt á Hugvísindapingi, 20. mars 2010. Sótt 5. febrúar 2011 af <http://www3.hi.is/~jtj/greinar/Hugvísindathing%205-3-2010.pdf>.
- Jón Torfi Jónasson. (2008). *Inventing tomorrow's university : Who is to take the lead? : An essay of the magna charta observatory*. Bologna: Bologna University Press.
- Karran, T. (2007). „Academic Freedom in Europe: A Preliminary Comparative Analysis.“ *Higher Education Policy*, 20, (289–313) doi:10.1057/palgrave.hep.8300159.
- Kennarafélag Kennaraháskóla Íslands. (2006). *Ályktun frá háskólakennurum á Norðurlöndum*. Sótt 4.12.2012 af https://notendur.hi.is/torfi/kkhi/akademiskt_frelsi.htm.
- Lay, P. (2004). *The interpretation of Magna Charta Universitatum and its principles*. Bologna: Bonona University Press.
- Lög um háskóla nr. 63/2006.
- Lög um rannsókn á aðdraganda og orsökum falls íslensku bankanna 2008 nr. 142/2008.
- Magna Charta. (1988). Magna Charta Universitatum. Sótt 6.12.2012 af http://www.magna-charta.org/library/userfiles/file/mc_english.pdf.
- Mikael M. Karlsson. (2000). *The industrialisation of curiosity*. Plenary address to the Centennial Meeting of the Nordic Council of Ophthalmology 20 June 2000.
- Páll Hreinsson, Tryggvi Gunnarsson og Sigríður Benediktsdóttir (ritstj.). (2010). *Aðdragandi og orsakir falls íslensku bankanna 2008 og tengdir atburðir*. Reykjavík: Rannsóknarnefnd Alþingis.
- Páll Skúlason. (2007). „Kreppa háskóla og kjarni háskólastarfs.“ *Skírtnir, 181* (Haust 2007), 381-405.
- Rochford, F. (2003). „Academic freedom as insubordination: the legalisation of the academy.“ *Education and the Law* 15(4): 249-262.
- Rostan, M. (2010). „Challenges to Academic Freedom: Some Empirical Evidence.“ *European Review: Diversification of Higher Education and the Academic*, 18(S1), S71-S88. Sótt 14. febrúar 2011, frá ProQuest Science Journals. (Document ID: 2002666011).
- Taylor, M. C. (2010). *Crisis on Campus: A Bold Plan for Reforming Our Colleges and Universities*. New York: Alfred Knopf.
- Vilhjálmur Árnason. (2009). „Árveki eða auðsveipni: Hlutverk hugvísindamanna í samfélagsumræðu.“ *Tímarit Hugvísindastofnunar Háskóla Íslands*, 9 (2-3), 21-34.
- Vilhjálmur Árnason, Salvör Nordal og Kristín Ástgeirsdóttir. (2010). „Siðferði og starfshættir í tengslum við fall íslensku bankanna 2008.“ Í Páll Hreinsson, Tryggvi Gunnarsson og Sigríður Benediktsdóttir (ritstj.), *Aðdragandi og orsakir falls íslensku bankanna 2008 og tengdir atburðir* (8. hefti). Reykjavík: Rannsóknarnefnd Alþingis.
- Yfirlýsing. (2005). *Yfirlýsing um forsendur og frelsi háskóla*. Sótt 15.05.2012 af <http://www.bifrost.is/islenska/um-haskolann/frettir/nr/22768/>.
- Þorlákur Karlsson. (2003). „Spurningakannanir: Uppbygging, orðalag og hættur.“ Í Sigríður Halldórsdóttir og Kristján Kristjánsson (ritstj.), *Handbók í aðferðafræði og rannsóknnum í heilbrigðisvísindum* (bls. 331-357). Akureyri: Háskólinn á Akureyri.